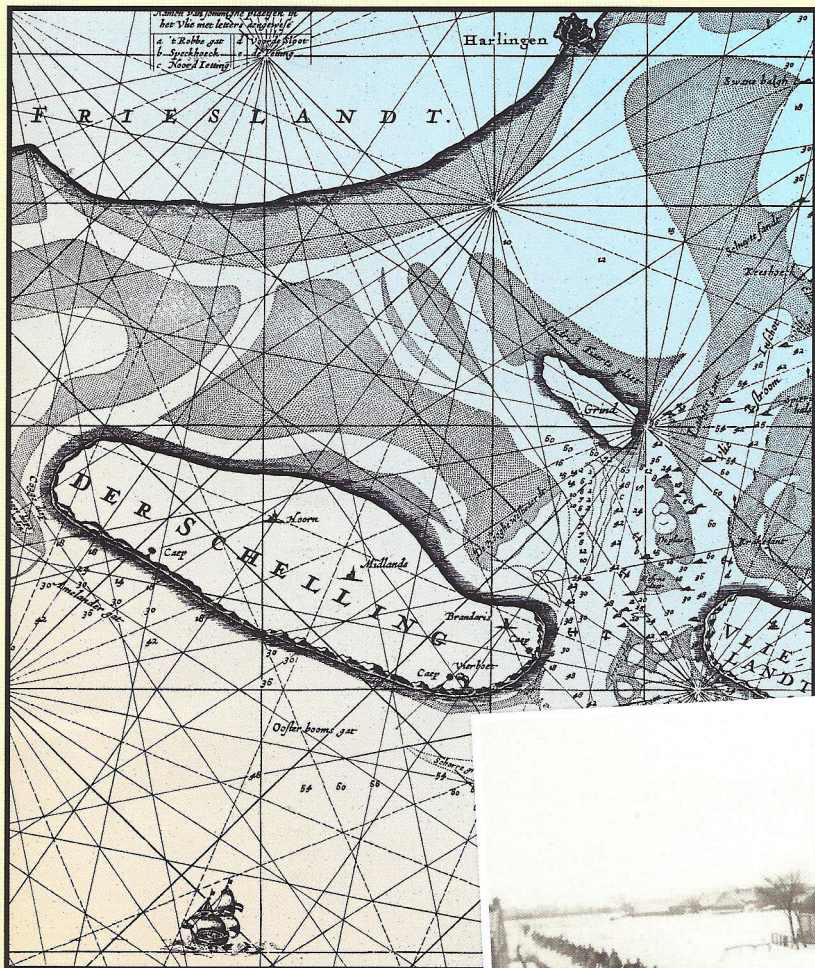

Jaargang 34
N.R. No 4
winter 2013

SCHYLGE SMYN LÂNTSE

Tijdschrift over de
Terschellinger
Cultuurhistorie

Doodemanskisten

door Rimbaud Lapperre

Van het duinmeer Doodemanskisten stonden in het vorige nummer twee foto's in de rubriek 'Oude en nieuwe foto'. Het meertje heeft net een flinke opknopbeurt gekregen. Een mooie reden om eens in de geschiedenis van het duinmeer te duiken. In ieder geval heeft de heer Rimbaud Lapperre uitgebreid onderzoek gedaan naar Doodemanskisten. Hij publiceerde hierover in het geologisch tijdschrift Grondboor en Hamer in 1997. Hij gaat hierbij uitgebreid in op het meertje zowel op het gebied van (hydro)geologie, bodemkunde en geschiedschrijving. Een bewerking van zijn artikel staat hieronder. Het complete artikel is te lezen via internet op: <http://www.landslide.nl/downloads/terschelling.pdf>

Mysterieus

Doodemanskisten is in tenminste twee opzichten mysterieus. Ten eerste bestaat voorsnog geen bevredigende uitleg over de geologische ontstaanswijze en ten tweede doen met betrekking tot de (bijzondere) naamgeving veel tegenstrijdige verklaringen de ronde. In een poging meer duidelijkheid over het ontstaan van dit meertje te krijgen, is in september 1995 door de heer Lapperre ter plekke veldwerk verricht. Na het maken van een detailopname zijn aanvullend enkele grondboringen verricht. Vervolgens is de afwatering van Doodemanskisten in kaart gebracht. Tegelijkertijd is historisch (kaart)materiaal bestudeerd waaruit de ontstaanswijze mogelijk te reconstrueren is.

Omstandigheden rond Doodemanskisten

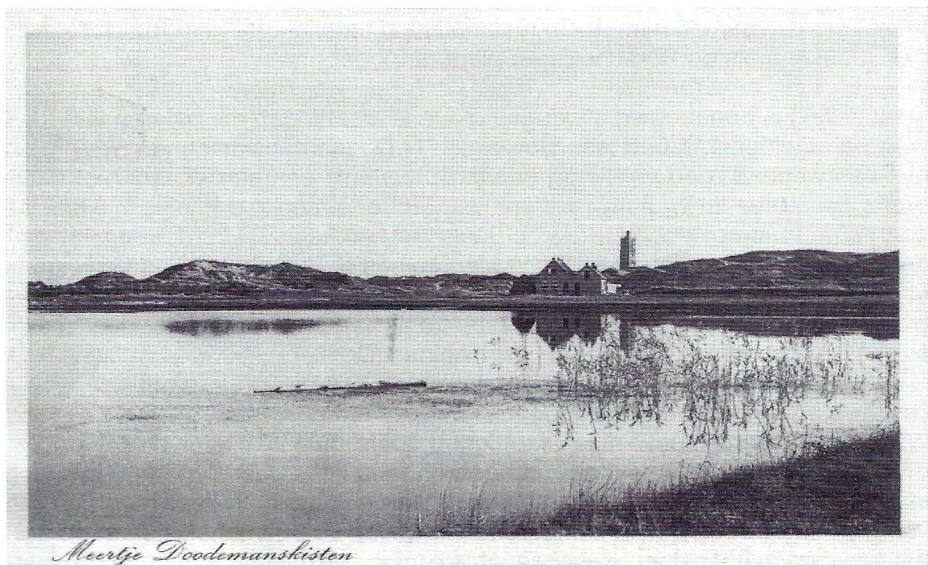
Het meertje ligt binnen het gebied dat volgens de geologische kaart van Terschelling bestaat uit Jonge Duinafzettingen op Oude Duin- en Strandafzettingen. De basis van het pakket jonge duinzanden ligt er op ongeveer 1 tot 1,5 m boven NAP. Eerst even wat geologie. Aangenomen mag worden dat de bodem van het meertje wordt gevormd door afzettingen van laat-subboreale¹ respectievelijk subatlantische² ouderdom. Bodemkundig kan de grond nabij de directe omgeving van Doodemanskisten geclassificeerd worden als een duinvaaggrond³. Deze grond is leemarm en zwak lemig. De bodem ter plaatse van het Groene Strand is te classificeren als een eerdgrond⁴. De waterstand in het meertje Doodemanskisten varieert, evenals in het verleden, sterk. Uit het feit dat perioden van droogte binnen aanzienbare tijd resulteren in een lagere waterstand valt af te leiden dat Doodemanskisten in direct contact staat met het grondwater en dat de actuele waterstand zowel direct als indirect afhankelijk is van de hoeveelheid neerslag. Bij een voldoende hoge waterstand stroomt het overtollige water aan de westzijde via een geul(tje) in westelijke richting naar het Groene

1. Het Subboreaal in de tijdschaal van Blytt-Sernander duurde ongeveer van 5660 tot 2400 jaar geleden.

2. Het Subatlanticum is het jongste tijdperk in de tijdschaal van Blytt-Sernander voor de laatste 14.000 jaar.

3. Duinvaaggrond is een begrip uit de Nederlandse bodemclassificatie.

4. Eerdgrond is een begrip uit de Nederlandse bodemclassificatie.

Meertje Doodemanskisten

Collectie 't Behouden Huys.

Strand dat uiteindelijk via het strand van de Noordvaarder afwatert. Bij lage waterstanden vindt geen afwatering plaats. Er zijn diverse geologische ontstaanswijzen van dit meertje denkbaar. Doodemanskisten is zeker geen pingoruïne (dobbe). De naam pingo komt uit het Inuktitut, de taal van de Inuit (eskimo's). Een pingo is een heuvel in het landschap waaronder zich een ijslens bevindt. Pingo's bestaan daarom alleen in gebieden met een permanent koud klimaat. Uit de laatste ijstijd zijn in Nederland nog steeds de restanten van deze pingo's te vinden. Dit noemt men pingoruïnes. Doodemanskisten zou verder een duinmeertje kunnen zijn waarbij het duin tot op grondwaterniveau wordt uitgeblazen. Andere mogelijkheden zijn een veen- of zandafgraving of een verlande dan wel verzande zeearm. Al deze (on)mogelijkheden van de diverse geologische verklaringen voor de ontstaanswijze passeren achtereenvolgens de revue.

Pingoruïne?

Doodemanskisten is zeker geen pingoruïne. In ons land zijn pingo's ontstaan tijdens koude fasen van het Weichselien (Pleistoceen). Het landijs bereikte Nederland toen niet, maar wel heerste hier een toendra-achtig klimaat zoals nu in Noord-Siberië, waar deze vorstheuvelds zich nog steeds vormen. Ijslenzen in de bodem groeien doordat ze nog niet bevroren grondwater aantrekken. Hierdoor ontstaan vorstheuvelds in het landschap. Wanneer de rek uit de afdekkende bodemlaag is, scheurt de bovengrond open. Als vervolgens het ijs smelt ontstaat een (diepe) ronde depressie met daaromheen een aarden wal(letje). In Drenthe worden pingoruïnes ook wel dobbes genoemd. Op Terschelling komen op verschillende plaatsen (turf)dôbes voor die behalve de naamgeving, hoe verwarrend ook, geen enkel verband houden met de genoemde pingoruïnes. Het zijn kleine handgegraven meertjes waarin turven gedrenkt werden. De volgezogen

turven werden samen met de jonge aanplant in het plantgat gestopt. Deze aanpak is bekend als de 'Terschelling plantmethode'.

Terschelling is opgebouwd uit jonge holocene afzettingen die dateren van ruwweg de afgelopen 10.000 jaar. Bovendien is Doodemanskisten langwerpig en niet overwegend rond van vorm en wordt evenmin een aarden wal met daaronder gestoorde lagen aangetroffen. Doodemanskisten is derhalve in elk geval geen pingoruïne of dobbe in de geologische betekenis van het woord. Overigens kan het bijzonder moeilijk zijn pingoruïnes en uitgeblazen en vervolgens volgelopen laagten van elkaar te onderscheiden. In Drenthe bijvoorbeeld komen beide naast elkaar voor en zijn alleen op basis van onderzoek naar de veensamenstelling goed van elkaar te onderscheiden (Donkers, 1995).

Doodemanskisten een duinmeertje?

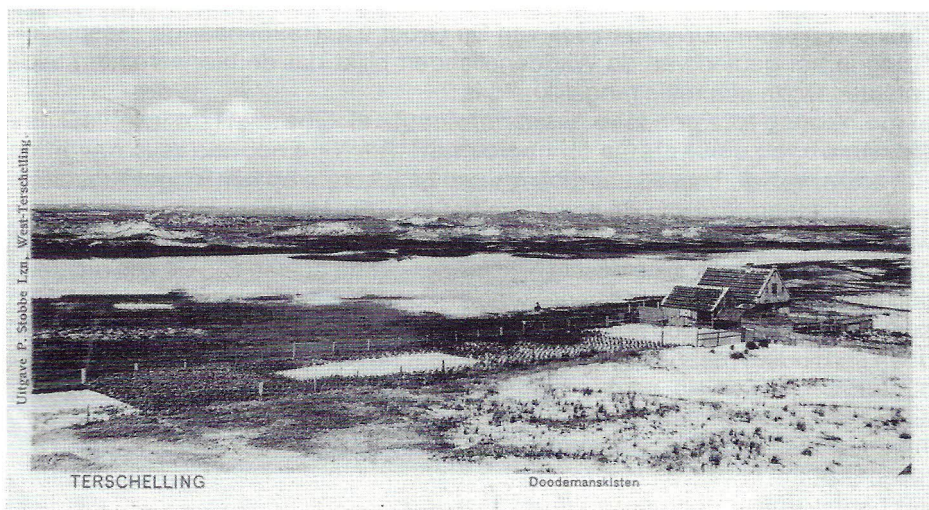
Wanneer winderosiegevoelige afzettingen zoals duinen uitstuiven tot op het grondwaterniveau, of in extreem droge perioden zelfs daar beneden, kan zich in daaropvolgende nattere jaren een duinmeertje vormen. In deze meertjes kan veenvorming optreden. De langgerekte vorm van Doodemanskisten in combinatie met de zuidwestnoordoost gerichte ligging, die overeenkomt met de west-zuidwesten windrichting die ook de jongste duinen op Terschelling gevormd heeft, duiden mogelijk op een ontstaan als duinmeertje. Bij hoge waterstanden watert Doodemanskisten af op de Waddenzee. Het verschijnsel van afwatering via natuurlijke laagten in het landschap, gecombineerd met het voorkomen van de twee eilandjes, wordt zelden of nooit aangetroffen bij duinmeertjes, zodat er voldoende aanleiding is om te twijfelen aan het ontstaan door uitstuiven van winderosiegevoelige afzettingen, zoals niet of slechts ten dele door vegetatie vastgelegde duinen.

Doodemanskisten een veen- of zandafgraving?

Uit historisch onderzoek is niets gebleken van veen-, zand- of kleiwinning ter plaatse van het huidige Doodemanskisten. Ook in het veld zijn hiervoor geen aanwijzingen te vinden. Doodemanskisten kenmerkt zich door een uitgesproken langwerpige vorm, is ondiep en op de locatie of in de nabije omgeving daarvan worden geen klei(restanten) of veen(restanten) van enige omvang aangetroffen. Het is daarom uiterst onwaarschijnlijk dat Doodemanskisten, in tegenstelling tot het nabij gelegen en kunstmatig gegraven Duinmeertje van Hee, een andere dan natuurlijke ontstaanswijze kent.

Doodemanskisten een verzande zee-arm?

Het meertje Doodemanskisten bestaat tenminste sinds 1769. In oktober van dat jaar werden namelijk twintig strandpalen geplaatst waarvan de eerste even ten westen van Doodemanskisten, een plaats in duin, alzo genaamd, doordat 'in vroeger tijd' een vloot koopvaardij schepen in de haven Maklijk Oud quarantaine liggende, de doden op die schepen stervende, aldaar begraven. Deze paal (nummer 1) werd geplaatst nabij het nu niet meer bestaande Hoofd Q, aangelegd in 1749 om de ebstroom uit de kant te houden (Zwaal, 1987). Totdat de Noordvaarder in het midden van de vorige eeuw strandde aan de westzijde

Collectie 't Behouden Huys.

van Terschelling, vormde het Groene Strand de westkust; een laagte waar de zee tot 1910 bij hoogwater vrij toegang had. Via een natuurlijke duinbeek, het Riviertje, kon overtollig zoet water uit de duinen naar het wad stromen. Mogelijk is Doodemanskisten daarom een restant van een voormalige zeearm. Om dit vermoeden te onderzoeken, is het beschikbare historische kaartmateriaal bestudeerd. De oudste kaarten dateren van 1529 en zijn ruim twee eeuwen ouder dan de eerste historische verhandeling. Op geen van deze kaarten staat echter een zeearm of meertje afgebeeld. Indien het een oude havenarm betreft, waarom staat deze dan nergens op een kaart? Hiervoor is de volgende verklaring denkbaar. Deze historische kaarten waren voornamelijk bedoeld voor zeelieden, die zich weinig voor onbeduidende, smalle en ondiepe zeearmen of meertjes interesseerden. Daarentegen wordt het vermoeden van een voormalige insnoering van de zee gesterkt door het voorkomen van donker grijs schelpenhoudend zand vanaf een diepte van 1,2 meter beneden maaiveld nabij de afvoer van het meertje. De schelphoudende zandlaag wordt van het bovenliggende schelploze zand gescheiden door een tien centimeter dik veenlaagje (diepte 1,1 tot 1,2 meter beneden maaiveld), bestaande uit deels onverteerd organisch materiaal. De bovenkant van de schelphoudende zandlaag bevindt zich naar schatting een meter boven NAP. Volgens de profielen en boorgegevens bij de geologische kaart zou hier op die diepte vrijwel schelploos oud duinzand aangetroffen moeten worden. Ook het eronder voorkomende oude strandzand zou schelparm zijn. Dit betekent dat de schelphoudende afzetting afkomstig zou moeten zijn uit een periode met een hogere zeespiegel of zou zijn afgezet tijdens perioden van extreem hoog water zoals bijvoorbeeld tijdens de St. Luciafloed in 1287. In ieder geval gaat het hier om een influx van zand en niet zozeer om een geleidelijke verlanding, die ongetwijfeld ook een kleilaag(je) tussen het schelphoudende zand en het veenlaagje zou hebben doen ontstaan. Het beperkt voorkomen van schelphoudend zand zou bovendien eerder wijzen op een influx van zand

tijdens een storm. Uit onderzoek van De Groot e.a. (1996) naar de zeespiegelrijzing in het gebied van de Waddeneilanden blijkt dat de hier veronderstelde ontstaanswijze een reële mogelijkheid is.

De naam

Het artikel van de heer Rimbaud Lapperre gaat kort in op een mogelijk geologische ontstaanswijze van de naam van het meertje. Hij wijst hierbij op de versie waarbij de naam zou kunnen komen van 'doodemans' (korte, dikke, worstvormige bossen rijs) die als bekisting deze laagte in de duinen van de zee moesten afsluiten in de tijd dat het Groene Strand nog het witte strand was en de duinen erlangs de zeereep vormden (Zwaal, 1987). Als dit juist is, is er kennelijk een open verbinding met de zee geweest voordat de Noordvaarder tegen het eiland strandde.

Tot zover het bewerkte artikel van de heer Rimbaud Lapperre. Er zijn verder verhalen over het begraven van zeelieden, die op het strand waren aangespoeld of het begraven van doden van schepen die in de achttiende eeuw in quarantaine in de haven lagen. Door het besmettingsgevaar konden de overledenen niet op gewone begraafplaatsen worden begraven. Maar, er is ook een verhaal over het begraven van arme mensen. De naam komt in dat geval van d'earemeskisten (earm = arm). Zelfs is er een verhaal, dat een prinses die ooit op het eiland woonde de naamgeefster is van het meer. Zij zou de laatste zijn van haar lijn die op het eiland woonde. En trouwen deed ze niet, want dan zou ze het eiland achter moeten laten waar ze zoveel van hield, en meer nog: de bewoners waar ze, zo goed ze kon, voor zorgde. Dit verhaal moeten we natuurlijk naar het rijk der fabelen verwijzen. Wel wist in 2010 Anton Groothuis, geboren verteller, dit verhaal van de prinses op overtuigende wijze over te brengen. Hij deed dit op het grote eiland van Doodemanskisten voor een groep aan zijn lippen hangende kinderen en volwassenen. Voor deze vertelling was speciaal een brug gemaakt naar het eiland. Anton verbeeldde de Tijdgeest, een op diverse plaatsen in Nederland plaatsvindende verhaalsessie van Staatsbosbeheer. Het ging over spannende, rare en waargebeurde verhalen over heksen en helden, reuzen en ridders en in ons geval een prinses. Er is nog veel meer over Doodemanskisten te vertellen. Freek Zwart van Staatsbosbeheer zal het stokje in een volgend nummer overnemen.

Doodemanskisten, het meertje dat door de naam zo tot de verbeelding spreekt. Deze foto kreeg ik (Hilje) dertig jaar geleden van Oom Ger, een broer van mijn vader. Achter op deze prachtige foto staat een bijzonder verhaal en ik had daar nooit van gehoord.
Links boven het duin steekt juist het topje van 'het roode Juffertje' uit, een klein bouwseilje met daarop een geleidelicht. Ik weet niet wanneer dit is verdwenen. Wie kan daar meer over vertellen.

Nog wat over de huisjes. Het woonhuis werd gebouwd in 1878. Aan de rechterkant stond een schuurtje dat in 1910 in steen gebouwd werd en dienst ging doen als getienstal. In 1954 werden de huisjes gerestaureerd en in de jaren zestig werd het een Rijksmonument. De familie Frits Thies heeft in 2009 en 2011 de huisjes opnieuw grondig laten restaureren.
Op deze foto zien we aan de rechterkant het houten getienhok dus de foto zal uit begin 1900 dateren.